

ФВДТ ТИЗИМИДА ПРОФИЛАКТИКАГА АСОСЛАНГАН ХАВФ БОШҚАРУВ МОДЕЛИ: МИЛЛИЙ ТАЖРИБА ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ**Мирзаахмедов Захид Махмудович**

Фавкулудда вазиятлар вазирлиги Академияси катта ўқитувчиси, доцент.

E-mail: zahidmirzaahmedov@gmail.com**<https://doi.org/10.5281/zenodo.19007671>**

Аннотация. Мазкур мақолада Фавкулудда вазиятларнинг олдини олиш ва уларда ҳаракат қилиш давлат тизими (ФВДТ) доирасида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини шакллантириш ва такомиллаштириш масалалари таҳлил қилинган.

Тадқиқотда миллий тажриба асосида тизимнинг амалдаги ҳолати, унинг профилактика йўналишидаги имкониятлари ва мавжуд муаммолари ўрганилган.

Анъанавий реактив ёндашувдан проактив, хавфларни эрта аниқлаш ва прогнозлашга асосланган бошқарув моделига ўтиш зарурати илмий жиҳатдан асосланган.

Хавфларни комплекс баҳолаш, профилактика чора-тадбирларини режалаштириш ва ресурсларни самарали тақсимлаш механизмлари тақлиф этилган. Мақола ФВДТ самарадорлигини ошириш ва аҳоли ҳамда ҳудудларни ишончли муҳофаза қилиш даражасини юксалтиришга қаратилган илмий-амалий ёндашувларни ўз ичига олади.

Калит сўзлар: ФВДТ, профилактика, хавф бошқаруви, проактив ёндашув, миллий тажриба, фавкулудда вазиятлар, интеграл баҳолаш, ресурс самарадорлиги.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования и совершенствования модели управления рисками, основанной на профилактическом подходе, в рамках Государственной системы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций (ФВДТ). На основе анализа национального опыта исследовано современное состояние системы, выявлены существующие проблемы и потенциал развития профилактических механизмов. Обоснована необходимость перехода от реактивной модели управления к проактивной, ориентированной на раннее выявление и прогнозирование рисков. Предложены механизмы комплексной оценки рисков, планирования профилактических мероприятий и рационального распределения ресурсов.

Представленные результаты направлены на повышение эффективности ФВДТ и обеспечение надежной защиты населения и территорий.

Ключевые слова: профилактика, управление рисками, проактивный подход, национальный опыт, чрезвычайные ситуации, интегральная оценка, эффективность ресурсов.

Abstract. The article examines the development and improvement of a risk management model based on a preventive approach within the framework of the State System for the Prevention and Elimination of Emergencies (FVDT). Based on the analysis of national experience, the current state of the system, existing challenges, and the potential for enhancing preventive mechanisms are explored. The necessity of transitioning from a reactive management model to a proactive one focused on early risk identification and forecasting is scientifically substantiated. Mechanisms for comprehensive risk assessment, planning of preventive measures, and efficient resource allocation are proposed. The results are aimed at improving the effectiveness of the FVDT and ensuring reliable protection of the population and territories.

Keywords: prevention, risk management, proactive approach, national experience, emergency management, integrated assessment, resource efficiency.

Кириш. Сўнги йилларда глобал иқлим ўзгариши, урбанизация жараёнларининг жадаллашуви, саноат ва транспорт инфратузилмасининг кенгайиши, янги технологиялар жорий этилиши натижасида фавқулдда вазиятлар (ФВ) хавфи тобора мураккаб ва кўп омилли тус олмақда. Табиий, техноген ва экологик характердаги хавф-хатарлар кўламининг ортиши уларни фақат оқибатларни бартараф этиш орқали эмас, балки илмий асосланган профилактика механизмлари орқали бошқаришни талаб этмоқда.

Ўзбекистон Республикасида фавқулдда вазиятларни олдини олиш ва уларда ҳаракат қилиш давлат тизими — ФВДТ мамлакат хавфсизлигини таъминлашнинг асосий институционал механизми ҳисобланади. Мазкур тизимнинг ҳуқуқий ва ташкилий асослари қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг 171-сон қарори ҳамда соҳавий низомлар билан белгиланган. Шу билан бирга, замонавий хавфлар табиати ўзгариб бораётган шароитда ФВДТ фаолиятини реактив (оқибатларни бартараф этишга йўналтирилган) моделдан проактив, яъни профилактикага асосланган хавф бошқарув моделига босқичма-босқич трансформация қилиш долзарб вазифага айланмоқда.

Халқаро амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, хавфларни бошқаришнинг самарали моделлари профилактика, эрта огоҳлантириш, хавфни баҳолаш ва барқарор ривожланиш тамойилларига таянади. Жумладан, United Nations Office for Disaster Risk Reduction томонидан илгари сурилган Сендай Ҳаракат Дастури хавфларни камайтиришда профилактик ёндашув устуворлигини белгилаб берган. Шунингдек, Federal Emergency Management Agency (FEMA) моделида хавфни бошқаришнинг барча босқичларида олдини олиш чоралари марказий ўрин тутади.

Миллий тажриба таҳлили шуни кўрсатадики, ФВДТ тизимида профилактика ишлари амалга оширилаётган бўлса-да, улар кўп ҳолларда тармоқлараро интеграция, хавфларни комплекс баҳолаш, рақамли мониторинг ва илмий прогнозлаш механизмлари билан тўлиқ уйғунлашмаган. Айниқса, ҳудудий даражада хавфларни баҳолаш индикаторлари, интеграл хавф коэффициентлари ва профилактика самарадорлигини ўлчаш мезонларини такомиллаштириш зарурияти мавжуд.

Шу муносабат билан мазкур мақолада ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини шакллантиришнинг назарий-методологик асослари, миллий амалиёт таҳлили ва уни такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари илмий жиҳатдан асосланади. Профилактика механизмларини институционал, ташкилий, ахборот-таҳлил ва норматив-ҳуқуқий жиҳатдан такомиллаштириш орқали фавқулдда вазиятлар оқибатларини минималлаштириш имкониятлари очиб берилади.

Мақоланинг кириш қисмида кўтарилган масалалар ФВДТ тизимини замонавий хавфлар шароитида барқарор ва самарали ишлашини таъминлаш, профилактикага йўналтирилган бошқарув моделини жорий этиш ҳамда миллий хавфсизлик тизимини илмий асосда ривожлантириш нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади.

Мавзунинг долзарблиги. Ҳозирги глобал ривожланиш босқичида фавқулдда вазиятлар хавфи сифат ва миқдор жиҳатдан янги босқичга кўтарилди. Иқлим ўзгариши, аҳоли зичлигининг ортиши, саноатлашув жараёнларининг жадаллашуви, энергетика ва транспорт инфратузилмасининг кенгайиши натижасида табиий ва техноген хавфлар ўзаро боғланган мураккаб тизимга айланмоқда. Бундай шароитда фавқулдда вазиятларни фақат оқибатларини бартараф этиш орқали бошқариш самарадор эмаслиги амалиётда ўз исботини топмоқда.

Жаҳон миқёсида хавфларни камайтириш соҳасида профилактикага устувор аҳамият берилаётгани бежиз эмас. Хусусан, United Nations Office for Disaster Risk Reduction томонидан қабул қилинган Сендай Ҳаракат Дастурида хавфларни олдиндан баҳолаш, уларни камайтириш ва барқарор ривожланиш билан интеграциялаш асосий тамойил сифатида белгиланган. Шунингдек, Federal Emergency Management Agency (FEMA) фаолиятида “mitigation-first” ёндашуви, яъни профилактикага асосланган бошқарув модели амалиётга жорий этилган.

Ўзбекистон шароитида эса zilзила хавфи юқори бўлган ҳудудлар мавжудлиги, sanoat объектлари ва гидротехник иншоотлар сонининг ортиши, урбанизация ва кўп қаватли қурилиш ҳажмининг ўсиши ФВДТ тизими фаолиятини янада такомиллаштиришни талаб этади. Айниқса, профилактикага асосланган хавф бошқарув модели ҳудудий ва тармоқлараро мувофиқлаштиришни кучайтириш, илмий прогнозлаш, рақамли мониторинг, интеграл хавф индикаторлари жорий этиш каби вазифаларни долзарб масалага айлантормоқда.

Амалда ФВДТ тизимида профилактика тадбирлари мавжуд бўлса-да, улар кўп ҳолларда тармоқлараро интеграция ва ягона методик базага тўлиқ асосланмаган.

Хавфларни баҳолаш, профилактика самарадорлигини ўлчаш ва қарор қабул қилиш жараёнларида илмий моделлардан фойдаланиш даражаси етарли эмас. Натижада ресурслар тақсимоти реактив характер касб этиб, профилактикадан кўра оқибатларни бартараф этишга кўпроқ сарфланиши мумкин.

Шу боис ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини илмий-назарий жиҳатдан асослаш, миллий тажриба таҳлили асосида уни такомиллаштириш йўналишларини ишлаб чиқиш бугунги кунда стратегик аҳамият касб этади. Мазкур мавзу нафақат фавқулодда вазиятлар оқибатларини камайтириш, балки миллий хавфсизликни таъминлаш, иқтисодий барқарорлик ва аҳоли хавфсизлигини мустаҳкамлаш нуқтаи назаридан ҳам долзарб ҳисобланади.

Муаммонинг қўйилиши. Ҳозирги босқичда Ўзбекистон Республикаси ФВДТ тизими фаолиятида фавқулодда вазиятларни бартараф этиш, қутқарув ишларини ташкил этиш ва оқибатларни камайтириш бўйича муайян тажриба ва ташкилий салоҳият шаклланган. Бироқ замонавий хавфлар табиатининг мураккаблашуви, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва трансчегаравий хусусият касб этаётгани мавжуд бошқарув механизмларини қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда.

Муаммо шундан иборатки, ФВДТ тизимида хавфларни бошқариш жараёни ҳанузгача кўп жиҳатдан реактив характерга эга бўлиб, асосий эътибор фавқулодда вазият содир бўлганидан кейинги чора-тадбирларга қаратилади. Профилактикага қаратилган тадбирлар мавжуд бўлса-да, улар:

- ягона интеграл хавф баҳолаш методикасига тўлиқ асосланмаган;
- тармоқлараро ахборот алмашинуви ва рақамли мониторинг тизимлари билан етарли даражада интеграция қилинмаган;
- профилактика самарадорлигини баҳолашнинг аниқ индикатор ва мезонларига эга эмас;
- ҳудудий даражада хавф даражасига қараб ресурсларни оптимал тақсимлаш механизми билан таъминланмаган.

Шунингдек, хавфларни прогнозлаш, моделлаштириш ва интеграл индексли баҳолаш усулларида амалиётда тизимли фойдаланиш даражаси пастлигича қолмоқда.

Натижада қарор қабул қилиш жараёни кўп ҳолларда таҳлилга эмас, мавжуд вазиятга жавоб чораларига асосланади.

Мазкур ҳолат қуйидаги илмий муаммони шакллантиради **ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини қандай назарий-методологик асослар ва амалий механизмлар орқали такомиллаштириш мумкин?**

Ушбу муаммони ҳал этиш учун қуйидаги масалалар ечимини топиш зарур:

- Миллий амалиётда профилактика механизмларининг мавжуд ҳолатини тизимли таҳлил қилиш;

- Хавфларни комплекс ва интеграл баҳолаш моделига бўлган эҳтиёжни илмий жиҳатдан асослаш;

- Профилактикага йўналтирилган бошқарувнинг институционал ва ташкилий механизмларини аниқлаш;

- Қарор қабул қилиш жараёнига илмий прогнозлаш ва рақамли мониторинг элементларини жорий этиш имкониятларини белгилаш.

Демак, тадқиқот муаммоси ФВДТ тизимини реактив моделдан профилактикага асосланган, илмий-асосланган ва интеграциялашган хавф бошқарув моделига трансформация қилиш зарурати билан белгиланади. Бу эса фавқулодда вазиятлар оқибатларини камайтириш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва миллий хавфсизликни мустаҳкамлаш нуқтаи назаридан илмий ва амалий аҳамиятга эга

Тадқиқот мақсади. Мазкур мақоланинг асосий мақсади — Ўзбекистон Республикаси ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделининг назарий-методологик асосларини ишлаб чиқиш, миллий тажриба таҳлили асосида унинг амалий самарадорлигини баҳолаш ҳамда тизимни такомиллаштиришнинг устувор йўналишларини илмий жиҳатдан асослаб беришдан иборат.

Ушбу мақсад қуйидаги концептуал йўналишларни қамраб олади:

- ФВДТ тизимида хавфларни бошқаришнинг амалдаги ҳолатини таҳлил қилиш ва профилактика компонентларининг ўрнини аниқлаш;

- реактив ёндашувдан профилактикага устувор аҳамият берувчи проактив бошқарув моделига ўтиш заруратини илмий асослаш;

- хавфларни комплекс баҳолаш, интеграл индикаторлар ва прогнозлаш механизмларига таянган моделни шакллантириш;

- профилактика самарадорлигини баҳолашнинг мезон ва кўрсаткичларини ишлаб чиқиш;

- тармоқлараро интеграция, рақамли мониторинг ва ахборот-таҳлил платформалари орқали хавф бошқарувини такомиллаштириш йўллари белгилаш.

Шу тариқа, тадқиқотнинг стратегик мақсади — ФВДТ тизимида профилактикага асосланган, илмий асосланган ва барқарор ривожланиш тамойилларига мос келувчи замонавий хавф бошқарув моделини шакллантириш орқали фавқулодда вазиятлар оқибатларини минималлаштириш ҳамда миллий хавфсизликни мустаҳкамлашга хизмат қилишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари. Мақолада қўйилган мақсадга эришиш учун қуйидаги илмий ва амалий вазифаларни ҳал этиш назарда тутилади:

- **ФВДТ тизимининг профилактика йўналишидаги амалдаги ҳолатини таҳлил қилиш**, унинг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва институционал механизмларини ўрганиш;

- **Хавфларни бошқаришнинг назарий асосларини тизимлаштириш**, профилактикага асосланган (proactive) ва реактив (reactive) моделларни солиштирма таҳлил қилиш;

- **Миллий ва хорижий тажрибани ўрганиш**, жумладан хавфларни камайтириш соҳасида илғор ёндашувлар (интеграл риск индекси, mitigation-моделлар, эрта огоҳлантириш тизимлари)ни таҳлил қилиш;

- **ФВДТ доирасида хавфларни комплекс баҳолаш модели концепциясини ишлаб чиқиш**, шу жумладан интеграл хавф коэффициенти ва ҳудудий риск индикаторларини шакллантириш;

- **Профилактика самарадорлигини баҳолаш мезонларини асослаш**, яъни профилактика тадбирларининг иқтисодий, ижтимоий ва ташкилий натижадорлигини ўлчаш кўрсаткичларини белгилаш;

- **Қарор қабул қилиш жараёнига рақамли мониторинг ва прогнозлаш элементларини интеграция қилиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш**;

- **Тармоқлараро мувофиқлаштириш ва ахборот алмашинувини кучайтириш механизмларини такомиллаштириш бўйича амалий таклифлар тайёрлаш**;

- **ФВДТ тизимини профилактикага устувор аҳамият берувчи бошқарув моделига босқичма-босқич трансформация қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш**.

Шу тариқа, мазкур вазифаларни ҳал этиш орқали ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини илмий жиҳатдан асослаш ва уни амалий механизмлар билан бойитиш имкони яратилади.

Тадқиқот усуллари. Мазкур мақолада қўйилган мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун қуйидаги илмий-тадқиқот усулларида фойдаланилди:

- **Тизимли таҳлил усули** – ФВДТни ягона кўп босқичли бошқарув тизими сифатида кўриб чиқиш, унинг таркибий элементлари (ташкилий, ҳуқуқий, ахборот-таҳлил, ресурс таъминоти) ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилишда қўлланилди.

- **Қиёсий-таҳлилий усул** – профилактикага асосланган ва реактив хавф бошқарув моделларини солиштириш, миллий ва хорижий тажрибани ўрганишда ишлатилди.

- **Статистик ва функционал таҳлил усули** – фавқулодда вазиятлар динамикаси, ҳудудий хавф даражалари ва профилактика тадбирлари самарадорлигини баҳолашда қўлланилди.

- **Интеграл баҳолаш усули** – хавф даражасини комплекс баҳолаш мақсадида интеграл хавф индекси (Risk Index)ни шакллантириш ва кўп омилли кўрсаткичларни бирлаштиришда ишлатилди.

- **Моделлаштириш усули** – профилактикага асосланган хавф бошқарув моделининг концептуал схемасини ишлаб чиқиш ва унинг амалий ишлаш механизмларини назарий жиҳатдан асослашда қўлланилди.

- **Эксперт баҳолаш усули** – соҳадаги мутахассислар фикри асосида профилактика механизмларининг устувор йўналишлари ва самарадорлик мезонларини аниқлашда фойдаланилди.

- **Норматив-ҳуқуқий таҳлил усули** – ФВДТ фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари ва соҳавий меъёрий базани таҳлил қилиш орқали профилактикага оид ҳуқуқий асосларни баҳолашда қўлланилди.

- **Прогнозлаш элементлари (сценарий таҳлили)** – эҳтимолий хавф сценарийларини шакллантириш ва профилактика чора-тадбирларининг келгусидаги таъсирини баҳолашда ишлатилди.

Шу тариқа, мақолада комплекс ва кўп омилли ёндашув асосида назарий, таҳлилий ва амалий усуллар уйғунлиги таъминланди. Бу эса ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини илмий жиҳатдан асослаш ва уни такомиллаштириш бўйича аниқ таклифлар ишлаб чиқиш имконини берди.

Асосий натижалар. Олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари натижасида қуйидаги илмий ва амалий натижаларга эришилди:

- **ФВДТ тизимида хавф бошқарувининг амалдаги ҳолати тизимли таҳлил қилинди** ва унинг асосан реактив характерга эгаллиги, профилактика тадбирлари эса етарли даражада интеграциялашмагани илмий жиҳатдан асослаб берилди.

- **Профилактикага асосланган хавф бошқарув моделининг концептуал схемаси ишлаб чиқилди.** Мазкур модель қуйидаги ўзаро боғлиқ блоклардан иборат этиб таклиф қилинди:

- хавфларни идентификация қилиш ва классификациялаш;

- интеграл баҳолаш (Risk Index);

- эрта огоҳлантириш ва рақамли мониторинг;

- профилактика чора-тадбирларини режалаштириш;

- самарадорликни баҳолаш ва қайта алоқа механизми.

- **Интеграл хавф индекси (ИИ – Integrated Hazard Index) модели таклиф этилди**, у қуйидаги умумий кўринишда ифодаланди:

$$ИИ = \sum (P_i \times V_i \times E_i) \quad ИИ = \sum (P_i \times V_i \times E_i)$$

бунда:

- P_i — хавф эҳтимолиги;

- V_i — ҳудуд ёки объектнинг заифлик даражаси;

- E_i — экспозиция (аҳоли, инфратузилма, иқтисодий объектлар таъсирчанлиги).

Мазкур ёндашув профилактика тадбирларини устуворлаштириш ва ресурсларни оптимал тақсимлаш имконини беради.

- **Профилактика самарадорлигини баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилди**, жумладан:

* фавқулодда вазиятлар сонининг камайиш коэффициенти;

* моддий зарар динамикаси;

* аҳоли хавфсизлиги индекси;

* профилактикага сарфланган маблағ ва бартараф этилган зарар ўртасидаги нисбат (Cost–Benefit Ratio).

- **Қарор қабул қилиш жараёнига рақамли мониторинг ва сценарий таҳлилинини жорий этиш бўйича амалий таклифлар ишлаб чиқилди.** Бу ҳудудий даражада хавф хариталари (Risk Mapping)ни яратиш ва онлайн ахборот алмашинув платформасини шакллантиришни назарда тутди.

- **ФВДТ тизимини профилактикага устувор аҳамият берувчи проактив бошқарув моделига босқичма-босқич трансформация қилиш механизми таклиф этилди.**

Ушбу механизм институционал ислохотлар, норматив базани такомиллаштириш, кадрлар малакасини ошириш ва илмий-таҳлил марказларини кучайтиришни ўз ичига олади.

- Илмий жиҳатдан асосландики, профилактикага йўналтирилган бошқарув модели жорий этилган тақдирда:

- фавқулодда вазиятлар оқибатлари 20–30% гача камайиши;
- ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги ошиши;
- ҳудудий хавф даражасини прогностлаш аниқлиги яхшиланиши мумкин.

Шу тариқа, тадқиқот натижалари ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини шакллантириш ва уни амалиётга жорий этиш бўйича илмий-амалий асос яратиб беради.

Хулоса. Олиб борилган тадқиқотлар натижасида ФВДТ тизимида хавфларни бошқариш амалиётини профилактикага устувор аҳамият берувчи проактив модел асосида такомиллаштириш зарурати илмий жиҳатдан асослаб берилди. Замонавий табиий ва техноген хавфлар мураккаблиги, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва иқтисодий-ижтимоий оқибатларининг кенгайиши шароитида реактив ёндашув етарли самара бермаслиги аниқланди.

Тадқиқот давомида ФВДТ тизимининг амалдаги ҳолати таҳлил қилиниб, профилактика механизмлари мавжуд бўлса-да, уларнинг интеграциялашган ва индикаторларга асосланган бошқарув модели даражасига етмагани қайд этилди. Шу муносабат билан профилактикага асосланган хавф бошқарув моделининг концептуал схемаси ишлаб чиқилди ҳамда интеграл хавф индекси, самарадорлик мезонлари ва рақамли мониторинг элементларини ўз ичига олган тизимли ёндашув таклиф этилди.

Илмий жиҳатдан асосландики, хавфларни комплекс баҳолаш, ҳудудий риск хариталари, сценарий таҳлили ва прогностлаш усулларини қарор қабул қилиш жараёнига интеграция қилиш профилактика тадбирларининг манзилли ва самарали бўлишини таъминлайди. Шунингдек, профилактикага йўналтирилган ресурс тақсимои иқтисодий самарадорликни ошириш ва фавқулодда вазиятлар оқибатларини камайитириш имконини беради.

Таклиф этилган модель ФВДТ тизимини қуйидаги йўналишларда ривожлантиришни назарда тутди:

- норматив-ҳуқуқий базани профилактикага йўналтириш;
- тармоқлараро ахборот интеграциясини кучайтириш;
- рақамли мониторинг ва аналитик платформаларни жорий этиш;
- кадрлар тайёрлашда риск-менежмент компетенцияларини ривожлантириш;
- профилактика самарадорлигини баҳолашнинг аниқ индикаторларини амалиётга татбиқ этиш.

Умуман олганда, ФВДТ тизимида профилактикага асосланган хавф бошқарув моделини жорий этиш фавқулодда вазиятлар оқибатларини минималлаштириш, миллий хавфсизликни мустаҳкамлаш ва барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Мазкур тадқиқот натижалари ФВДТ тизимини модернизация қилиш ва уни замонавий хавфларга мослаштириш бўйича илмий-амалий асос сифатида хизмат қилиши мумкин.

Адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни. ЎРҚ-790, 17.08.2022.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш давлат тизими фаолиятини самарали ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 171-сон қарори. 29.04.2023.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Фавқулодда вазиятлар органлари фаолиятини янада такомиллаштиришга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-310-сон қарори. 20.10.2025.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-1090-сон Қонуни. 23.10.2025.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Фавқулодда вазият рўй бериш хавфи ёки фавқулодда вазият рўй берганлиги ҳақида хабар беришнинг автоматлаштирилган тизимини ривожлантириш ҳамда ундан самарали фойдаланишни ташкил этиш тўғрисида”ги 361-сон қарори. 11.08.2023.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Табиий, техноген ва экологик хусусиятли фавқулодда вазиятлар мониторинги, ахборот алмашинуви ва прогнозлаш ягона тизимини ташкил этиш тўғрисида”ги 1027-сон қарори. 28.12.2017.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Фавқулодда вазиятларни бартараф этиш учун молиявий ва моддий ресурслар захираларини яратиш, улардан фойдаланиш ва уларни қайта тиклаш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 137-сон қарори. 15.02.2019.
8. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*. – Geneva, 2015.
9. Federal Emergency Management Agency. *National Mitigation Framework*. – Washington, DC.
10. ISO 31000:2018. *Risk Management – Guidelines*. International Organization for Standardization. – Geneva, 2018.
11. Бекмуродов А.Ш., Рахимов Қ.Т. Фавқулодда вазиятларда хавфларни бошқариш назарияси ва амалиёти. – Тошкент: ФВВ Академияси нашриёти.
12. Абдурахмонов Б.Ҳ. Техноген хавфларни баҳолаш ва прогнозлаш усуллари. – Тошкент: “Фан ва технология”, 2020.
13. UNDP. *Disaster Risk Governance and Prevention Systems*. – New York, 2019.
14. World Bank. *Building Resilience: Integrating Climate and Disaster Risk into Development*. – Washington, DC, 2020.
15. Coppola D. P. *Introduction to International Disaster Management*. – Butterworth-Heinemann, 2015.
16. Alexander D. *Principles of Emergency Planning and Management*. – Oxford University Press, 2002.
17. FEMA. *Threat and Hazard Identification and Risk Assessment (THIRA) Guide*. – Washington, DC.

18. Z.M.Mirzaaxmedov. “Favqulodda vaziyatlar vazirligida boshqaruvni tashkil etish” Darslik.–T: “Booknomy”, 2023-yil.
19. Z.M.Mirzaaxmedov. “Xavfsizlik sohasida nazorat” o‘quv qo‘llanma.–T: “Booknomy”, 2023-yil.
20. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари. Фавқулodда вазиятлар статистик кўрсаткичлари (охирги йиллар бўйича). – Тошкент